

բուժիչն . և այս պայմանով ինչպես անանկ կը ցըրենք , որպէս թէ յիշեալ եօթն դաւաճաց մէջ մէկ նոր դաշնակցութիւն մը եղեր է հետեւեալ պայմաններով : . . . (1) Երբեք չորրորդ թուոյն մէջ գրուած պայմանները՝ նամակը այս անգամ մի ըստ միով չէ կը կրկնէ) :

« Երբ ընդհանուր դաշնակցութեան պայմանները ընդհանուր յօդուածին նայելով՝ մասնաւոր դաւաճանքուն մէջ՝ ուրիշ գաւառներու օգտին Գալիլի մասնաւոր դաշնակցութիւն պիտի չըլլար . և այս կա նման պահանջութեանը և չաւրովելուն համար պէտք է որ ընդհանուր դաշնակցութիւն աչքը բանայ : Եւ այս պարտականութիւնս կատարելու կարող ըլլալու համար հարկ է՝ որ քանի մը դաւաճանք կրկնէ մէջ մասնաւոր դաշնակցութիւնը ընեն նե՛ . Հիւլիստեան ընդհանուր դաշնակցութեանը խնայելն . ինչպէս որ նոյն դաշնակցութեան ուժերը յօդուածը ուսման աստիճանն զիջուածին մը համար յայտարարուի կը պահանջէ . այսինքն՝ դաւաճանքուն և օտար մեքութիւններուն մէջ եղած դաշնակցութեան համար՝ Եւ որովհետեւ այս նոր դաշնակցութեան մէջ մասնաւոր դաւաճանքուն մէկն ալ մինչեւ այս օրս Վ Երթին (ընդհանուր դաշնակցութեան նախագահին) բնաւ մէկ կերպով մը անկող խնայուցած չէ , ուստի Վ Երթին ալ իր աստիճանին և իր կացութեան պարագայներէն կ'ըտրարվի ձեռք ձառնուցանել և ձեռքէն ուղիւ՝ որ այդ եօթն դաւաճանքուն մէջ , որոնց գլխաւորը Վ Երթինն է , եղած և հաստատուած դաշնակցութիւնը ինչ կերպ է նե՛ , վաւերական կերպով մը խնայելն : Թէ որ օրոքայ մէջ ինչպէս հաստատուած է՝ ձեռք դաշնակցութիւնը իրօք այնպէս է նե՛ , կը հարկաւորվի հիմնական ձեռքի ծանուցանել որ անով ընդհանուր դաշնակցութեան իրաւունքը լրացնի մէջ եղած իրաւունքը : Եւստի մեզի ալ պարտականութիւն կ'ըլլայ այն իրաւունքներուն պաշտպան կենալ : »

Եւստի եօթն դաւաճանքուն առանձին դաշնակցութիւնը՝ և մնացածներուն ալ այս դաշնակցութեանը վրայօք Վ Երթինի տեղեկութիւն ուղիւ՝ նին աղէկ հասկնալու համար զիստալ պէտք է որ՝ հիւլիստեան հաստատականութիւնը բաղկացընող դաւաճանքուն մէկ մասը համակարգի և մէկ մասը բրթութեանը են : Եւստի դաշնակցութեանը դաւաճանքները անին ալ համակարգի են . և որովհետեւ բրթութեանը մէկ կերպ տարի է որ աւանդ կրօնական արտօնութեանը գէտ կ'ըլլեն , վրանքերուն մէջն կրօնականները վրանքերով , վրանքերը գոցելով , և անոնց եկամուտը քաղաքական և կրօնական գանձը դարձնելով , և ընդհանուր դէպքով անգամ՝ ասիւլով որ ձիովթիւնը իրենց երկրէն դուրս հանեն , որ ընդհանուր իրենց կանչած էին կրօնական ուսմանը ծաղիկները համար . և այս պատճառաւ պատերազմ ալ եղաւ անցած տարի բրթութեանը դաւաճանքուն և ընդհանուրացող մէջ , և ընդհանուր յօդուածը գտնուեցան : Եւստի ատենը համակարգի մէջ այս դաշնակցութիւն չիկար . հիմա ամէն համակարգի դաւաճ այս դաշնակցութիւն հաստատուելինն՝ բրթութեանը դաւաճանքները չուղիւ՝ ասանց ուսմանը , այս կերպով Վ Երթինի և անոր դաշնակցութեանը գէտ պատերազմը հրապարակուեցաւ պէս բան մը կ'ըլլեն , թէ որ այս նոր դաշնակցութիւնը չի բանկեն :

Բայց բրթութեանը դաւաճանքուն մէջն ալ Ղինձիւա և Վեօշաղէլ դաւաճանքները ընդհանուր դաշնակցութեանը իրաւունք կուտան . և ընդհանուր ալ հիւլիստեան դաշնակցութեան ընդհանուր ժողովին մէջ՝ որ Պէտաւ քաղաքը դաւաճութեան , յաւնի 7 , յայտնի խոտորանեցան իրենց դաշնակցութիւնը : Երբեք որ այս դաշնակցութիւնս ծանրկէկ հետեւանքներ պիտի ունենայ :

ՄՕՆԹԵՎԻՏԵՕ : Եւստի թիւերուն մէկուն մէջը պատմելին որ այս հաստատականութեան մարդկը դաշնակցութեան անդակցութեան թշնամութիւնը ընդունելով մէկ մարդկերէնի գերի բռնած էին . ուրուն համար առկա բերանը ձայն մըն ալ եղաւ թէ սպաններ են : Սոյն թիւերէն հաստատականութեան այս երկու աղբիւր թշնամի ըլլալը շատ նոր չէ եղեր . մէկ դաշնակցական օրագիր մը՝ նոյն հաստատականութեան արտաքին գործը պաշտօնատար Պ . Սիլիւս Վանային տարաբարութիւն 1845 թուոյն 3 ին հրատարակուած մէկ գիրը կը գնէ . որուն ընդհանուր անդակցութեան և դաշնակցութեան կառավարութեան նշան դաւաճութեանը , որպէս թէ ասանց նաւերը արգարութեան և հաստատակց իրաւանց սկզբունքներու գէտ , առաջիկայ գրուած և հաստատուած դաշնակցութեան ոտքի տակ առին , և կառավարութեան ծովաստատական հետ միանալով Վրձէնիւեան դաշնակցութեան երկիրները ներս մտան Բաւանա և Ռուսիոյ գետերուն մէջ նաւարկելով , (Վրձէնիւեան դաշնակցութեան ըստը Սոյն

թիւերէն հաստատականութեան ալ իր մէջը կը պարտականէ) , կառավարութեանը ծովային Պ . Սիլիւսին Վ Երթին չորս հատ ձկնորսի ղեկեալ նաւ կը յանձնէ . Սիլիւս և Վ Երթին Գալիլի Բարանա ըստը նաւերը . և ինչպէս թիւերէն կուտայ որ՝ թէ դաշնակցութեան և թէ անդակցութեան գրօնակով նաւ , և թէ կառավարութեան նաւերէն Բարանա և Ռուսիոյ գետերուն մէջ նաւ տեսնէ , թէ վաւերականի նաւ ըլլայ և թէ պատերազմական , ան խոր վրան երթայ , կրակ ձգէ այն նաւին , կամ ինչ կերպով որ կընայ նե՛ , ասիւլ և անպիտան ընէ :

Եւստի նաւերէն մէկը՝ որ է Բարանա , հարկաւոր պիտոյք չի կընայ հարկուն համար ծախս չէ երբ . մնացածները Բարանա գետին բերանը 13 նաւ բռնեն են : Եւստի Սիլիւս և Վ Երթին նաւերը երկուքը մէկ տեղ գտնուի մէկ կ'օգտէ զ'ըստը նաւ բռնողներ են : Բայց անդակցութեան Վ Երթին արտօնական Պրիք նաւուն նաւակցութեան վրայ հաւանքով Սիլիւս և Վ Երթին նաւերը երկուքը մէկ կեն բռնեն են . և Վ Երթին շատ մը մարդոց հետ մէկ մարդկի մը մէջ մտնի փոխեր են . նաւերուն մէջ ամէնը քանի և երկու հարկ գտնուի , և ամէնն ալ գերի ընեն են :

ՀՈՒՆՏԱ : Եւստի թիւերէն հաստատականութեան և Վ Երթինի մէջ եղած կռիւն՝ Եւրոպայի ծովային վաճառականութեան երեւելի փնտ աստը խնայուելով հարկանքի թափաւորը հրաման ըրած է , որ մէկ նաւատորմի (տոնանա) մը պարտատուի Սիլիւսի ըստը նաւահանգիստը , որ գէտ Վ Երթինի միայն յետոյ նաւահանգիստը երթայ , և պէտք ըլլայ նե՛ : Վ Երթին ալ իր թիւը , նաւատորմին մէկ մասն ալ գէտ Վ Երթինի Վ Երթինի երթայ , և անկէ Պաղատիւ անցնի , որ է Ղաւա կողմն : Վաւերականի մէկ ուրիշ մասն ալ Վ Երթինի Վ Երթինի Վ Երթինի պարտաւոր է : Վաւերականի մէկն Սիլիւսին պիտի կընեն յաւնի մէկն :

ԲՕՐԹՈՒԿԱ : Տիւրքի Գալիլիոյ ըստը օրագիրը կը ծանուցանէ որ Բորթուկի մէջ եղած իրաւականութեանը բարդութիւն հանդարտեցաւ , և կառավարութեան կերպը փոխելու ուղղութեան ժողովները ամէնն ալ վերցան . որոց ամէնէն ետքը քաղաքը եղաւ Երթինի մասնաւոր դաւաճի Վանայի մէջ : Եւստի Վանայի միջին ղեկեալ զօրքը այս հաշտութեան ձայնը ըստը պէս աստատուեցան , երբ Պ . Սիլիւս Բաւան և Պ . Սիլիւս տեղութեան կողմէն ընդ բերին որ ուղած ամէն բաներին տըր վեցաւ :

Տեղութեան գործը նախկին տեղուց Պ . թիւ մար Բաւան Բաւանը իր եղբոր Պ . Սիլիւս Բաւանի հետ մէկ տեղ Ղաւաղաթին Սիլիւսի տըրքայինստ Վաւերական քաղաքը անցան , մինչեւ ժաւանակ մը հան պիտի կենան . երբ որ ամէն կերպով վտանգէ ազատ ըլլալին խեղճեցին կարէնէ՛՝ այն ատենը իրենց հայրենիքը պիտի գտնան : Բայց աւանց կառավարութեան այս ազատութեան ժամանակը իրենց վարձուքովը կը հեռացնեն : Յաւնի 11 ին Ռուսիոյ ըստը հրապարակին մէջ աստիճան ընդհանրութեան մէկ տեղ ժողովներով խաւարութեան հանելուցին . քանի մի աստիճանները կ'արտօնեն : Բայց Վանայի կամը զօրքով վրայ գալով ամէնը ալ յարուցան : Սիլիւսի գետնային բնակարանն ալ կ'օգտէ խօսքեր կը պարտաւոր . բայց իրօք անանկ բան չեղաւ :

Բորթուկի հիւլիսային դաւաճանքուն ժողովներուն տուած աղբիւրային համեմատ կառավարութեանը հաճեցաւ Սիլիւս գաւառի զօրային զօրայիններուն և գնդակներուն դաւաճանքները , որովհետեւ ասանց հրամանին տակը եղած զօրքերը այն տեղերը շատ գէտ թիւերը ըրած էին :

ՆՈՐ ԶԵԼԱՆՏԱ : Եւստի թիւերէն Սիլիւսի մէկ կողմներուն մէկն է Հիւլիստեան և Վ Երթինի մէջ տեղը : Եւստի տեղը ընդ առնուած է՝ որ Վ Երթինի զօրքերը յաւնի 11 ին բնիկ այն կողմներուն հիւլիսի և Հիւլիս անուն գլխաւորներուն բանակը կ'օգտէ և արքեր են : Վ Երթին անմիջապէս ետքը՝ անգլիացի կողմէն կը զայն նոր կառավարիչ գտնուի՝ որ այս բան ընդունելուն ալ գլխաւորն էր , ընդհանուր հաշտութեան առաջարկեց , անցածը մոռանք ըստը : Հիւլիս այս առաջարկութեան չընդունելով իրեն մէկը բանակը գնաց , որ զօրայիններ էր . և կը յաւար որ այն տեղը կընայ ինչպէս պաշտպանէ : Վ Երթին գրած է որ անգլիացիներուն հետ պատերազմներուն եղանակը փոխէ . անոնց ունեցած ուրիշ թշնամիներուն օգնէ . ինքն իր գլխուն անոնց հետ չի պատերազմի :

Վ Երթինը այս կողմն բնակիչ քանի մը մեծերէն տեսնած փնտներուն գարման ըրին , և իրենց

առաջիկայ ունեցած յարգութիւնն նորէն ստացան : Եւստի թիւերէն ամէնէն զօրաւոր և յամուտալը՝ Հիւլիս , իր անձին արտօնութեան համար ձգեց իր երկիրները , զէնքերը , պատերազմի պաշարները , և ամէն ինչանութիւնը ետ ձգեց : Եւստի մէկ մէկ հեռու տեղ մը առանձին պիտի բնակի , և մէկ մըն ալ դաշնակցութեանը անհանգիստ պիտի չընէ : Վ Երթին Վ Երթին կամ՝ Բաւանի տիրութեանը իրեն տիրութեանը բանակը ձգեցաւ , որ շատ ծառարուութեանը հան պաշարներ նստեր էր , ըստը կ'այ՝ որ գերի ինչպէս անգլիացի ձեռքը : Եւստի զէնքն ապրիլներուն և անգլիացիներուն մէջ սկսած պատերազմը դադարեցաւ . և հիմա ամէն բան այն կողմը հանդարտ է : Եւստի տարուին հետէ՝ քանի որ Պ . Սիլիւս նաւագետը այն կողմերը կուտակալ գնաց , այս կողմերու անպիտան էին :

ԲԱՅԲԱՆՏԱ : Եւստի թիւերէն հարաւային ծայրն է . և ասոր գէտ Վ Երթինը հրաւանգանը Վրձի Բաւանի (Բաւան Պոն Երթին) կ'ըստին : Եւստի Հրաւանգանը որ ընդարձակ երկիր մըն է , Եւրոպայի ձեռքն է . և բուն Բաւան ըստը երկիրը՝ այս երկիրներուն արեւելեան կողմն է : 1795 թուականին մինչեւ հիմա՝ անգլիացի բուն Բաւանի տիրութեան աչք ունին . որ շատ գեղեցիկ և բարեբեր երկիր մըն է : Հիւլիսային Սիլիւսի ծովայինը . և ասիւլի և արծաթի և պղնձի հարուստ հանքեր ալ ունի : Բնակիչները իւրարմէ անկախ և աղէկ պատերազմը մարդիկ են . և անոնց ըստը թէ աստիճան անգլիական մարդիկ են և մարդու մի կ'առնեն , իրաւ չէ : Եւստի բարեկուտի կառավարութեանը 1844 թուականին Բաւանի ծովային կողմն մէկ մասը ձեռք ձգելուց նե՛ , գլխաւոր բնակիչները չի հաճեցան : Եւստի աստիճան միայն գրաւ որ անոնց վտանգներով իր կամքը առաջ տանի . կարգաւորեալ զօրային մէկ մասը քաղաքացի գէտ Վ Երթին , որ գլխաւոր մայրաքաղաքն է : Բայց Բաւանի ցեղին գլխաւորը Բաւանի անունը որ այս կողմերուն կ'ըլլան , և 15000 աղէկ պատերազմ մի վարձուած զօրք ունեն գլխաւոր , անգլիացի գէտն երաւ , բաւական մարդկերէն զարկեց . մնացածները ետ գաւառը տիրութեանը :

Եւստի ժամանակին Վ Երթին անգլիացի ու քաղաքատանցի մէջ գրեթէ շարունակ պատերազմ կայ : Եւստի Բաւան Եւրոպայի հրաւանգանին կուտաւ կայ պատերազմը յաղթութեանը առաջ տանելու համար Եւրոպային օգնական զօրք կ'ուղէ . որպէս զի Եւրոպայ քաղաքին տիրէ , որ Բաւանի ծովային գերեց մասին պիտի աղէկ տեղն է :

ՀԱՐԱԽԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅ : Պրեզիտը կայսրը օրինադրաց ատենին անգամներուն ժողովներուն սկզբնաւորութիւնը ըստ մայիս 3 ին : Եւստի ժողովային մէջ կայսեր ըրած խօսքին նպատակը այն է՝ թէ անգլիացիները ինչպէս բարձր աշխարհի մէջ գրաւուած ծովային զօրութիւններուն վրայ իշխանութիւն բանեցնելու ձեռք դարձան , գերի առնել ծովային խախտելու պատճառանք : Եւստի խօսքը այս է :

« Իմ թաւալութեան կառավարութեան կողմէն անգլիական կառավարութեան ազդարարութիւն եղած է , որ գերի տառապանք խախտելու վրայօք այս երկու տեղութեանց մէջ տեղը եղած դաշնակցութեան ժամանակակից (վտանգ) ըմբռնած է : Բայց անգլիական կառավարութեանը անանկ օրէնք մը բռնեց , որ անով Պրեզիտը նաւերուն որին համար որ կատարէ կ'ընէ թէ գերի վաճառականութեան կը պարագի , անոնք ամէնն ալ անգլիացի դաւաճանքներ իրաւաբանութեանը տակը կը ձգէ :

« Եւստի կառավարութեանը այս օրէնքին գէտ բողբ ըրաւ , և այս բողբը՝ օտար տեղութեանց ալ մէնուն ալ խնայուց : Թէպէտ գերի առուտուրը խախտելու համար ըրած խոտորանք վրայ հաւատարմութիւն կը կենայ (կառավարութիւնը) , բայց իմ թաւալութեան ամբողջ և ազդեցիկ իրաւանց արտօնութիւններն ալ յատկապէս պաշտպանելն չէմք դադարի : Եւստի հաւատարմութիւն և ազդարարական գործակցութեանը վտանգ էմ , որ ասանկ արգարութեամբ պահանջած բաներին ձեռք ձգելու օգնութիւն կ'ընեն » :

Եւստի խօսքերէն ետքը կայսրը տեղութեան ներքին գործերուն վրայ խօսելով կը հասկընէ , թէ բարեկարգութեան և քաղաքականութեան և արուստի կողմնէն Պրեզիտը տեղութեանը առաջ գալիս է :

Եւստի երկիրներուն գործերուն վրայօք չէ զօր մնալ կ'ուղէ . և Ռիո տէ լա Բաւան դաւաճանք վրայօք ասանկ կը խօսի :

« Բաւանի երկիրներուն մէջն կռիւն դժբաղդութեամբ տարակալ կը տեսնէ , և անոնց անմիաբանութեանը պատճառով պատերազմը կ'երկնայ :

ԶԱՆԵՐԱՆԻՆԻ ԻՈՒՐՆԵՐ

Այս մեր սահմանակից տերութեան երկիրներուն մէջ խաղաղութիւնն ու բարեկարգութիւնը հաստատուելու արդի միտք կ'ուզեմ. և երկրիս օգտին, և մեր կոտորածութեանը հաւանք և ընդունած չէ. զորութեան սկզբնաւոր համեմատ՝ մարդութեան չի վաղցրու այս գէշ բաներուն վերջանալուն մեծ փառքով կ'ստորեմ ։

Այս խօսքերէս ետքը՝ տերութեան գործող գործակալ նախարարներ ընտրելու ։

— Երեսնաւ քիւ հար ըստած օրագիրէն առնելով գաղղիական օրագիրները հետեւեալ պատմութիւնս կ'ընեն ։

« Պէր ըստած երկու հաւ Սառաթէնայի և մէկ հաւ Ինկիլիկի նաւեր՝ Պուէնոս էյրէսին պաշարմանը կեցող նաւերուն մէջէն բռնուածութեամբ անցնելով քաղաքին առջեւի ծովածոցը հասան ։ Վաղղիացի և անգղիացի հրամանատարները այս բռնուածութիւն և յայտնի կերպով պաշարման ստիպելով իմա նաւով՝ այս նաւերուն վրայ զինեալ մակոյկներ կ'առնէին ։ Սառաթէնայի խորհրդէն, որ շուտ մը ատենց հասան, և որովհետեւ Սառաթէնայի նաւերը ծովեզերքին զարնաւէր էին, անոնց կրակ տուին ։ անգղիացիին նաւը՝ յամարը նստող հրամանատարին իշխանութեանը տակը ինկաւ ։

« Մէկ անգղիացի զօրավար (օֆիցիէր) մը Պուէնոս էյրէս մէկ պատգամ մը տանելու համար խորհրդով քաղաքին բնակիչները որովհետեւ ոտք եւ լաւ էին և քաղաքին մէջ խռովութիւն կար, այս անգղիացիս՝ որուն պաշտօնը գետնաւորութեան պաշտօնի պէս բան մըն էր, ազգային իրաւանց գէմ ըստ պանեցին, և այս անխառնութեամբ գործս՝ ամենաւաղ գիտարը եկաւ ։ Տարաւին մարդ չգիտեր թէ միտ բանեալ զօրութիւնները ինչ կերպ պիտի բռնեն այս անմեղ պանեութեանս վրէժը առնելու համար ։

— Վարի 16 ին, գաղղիական Վալիէս անուն սրբիքը՝ որ Ռեալիտայի ծովերէն էր, իր մարդոցը մէկ մասը արեւելեան ծովեզերքը հասնց ։ Սոնցէ վիտեայի բռնուածութեամբ՝ որ Ռեալիտայի կ'ըսէին, այն կողմը ձիւղոր զօրքեր ունէր անառնելու մէջ պահուած, ասոնք շուտ մը նաւէն դուրս ելաներուն վրայ վաղցին, նաւը միացողներն ալ իրենց ընկերներուն օգնութեան հասան այս վտանգաւոր պարագայիս մէջ, և Ռեալիտայի ձիւղորներուն ու գաղղիացիի նաւաւորներուն մէջ սաստիկ կռիւ մը բորբոքեցաւ ։ Վաղղիացիներէն քանի մը հոգի սպառեցան, մէկ զօրավար մը ծանրէի վէրք առաւ, Վալիէս նաւուն նաւապետը Պ. Լեոնարդէն մէկ գնդակով մը ճաւ կատէն զարնուելով մեռաւ ։ Բայց Ռեալիտայի մարդոց մէջէն մեռնողները աւելի շատ եղան ։

Պուէնոս էյրէսցիները միշտ թշնամութեամբ կը վարվին կոր գաղղիացեաց գէմ, որ իրենց բան մը ըրած չունին, և գէշ անգլիականութիւններ կը բանեցընեն անոնց վրայ ։ Պ. Լեոնարդէն մէկ հարուստ մարդ մը իր երկիրները տեսնելու կ'երթար կոր, Տուրադոն քովը մօնթէվիտեայիներուն ձեռքը անցաւ, որ չարաչար մորթեցին ։ Սառաթէնայի վիճակին և սոցա տեղի ալ շատ գաղղիացիներ ձեռք ձգելով մէկ քանին ստանեցին, միացածներուն ալ մէկ մէկ անգլիացիներ կը տրեցին, ամենց քիթը, ամենց թեւը, և այլն, և անանկ ձամբեցին ։

ԵՐԳԵՆՈՒՆ

Օսմանեան մեծազօր Տերութեան կողմէն Բրուսիա խորհուած գետնային թարգման և քաղաք տուգար անդուական աղա Կարապետ Յարութիւն Տալուտեանը իրեն մէկ ընտիր աշխատութեամբ բոլոր եւրոպացեաց մէջ յայտնի ըրաւ մօտերս որ Հայոց իմաստուն մարդիկ իրենց ջանասիրութեամբ բը Էւրոպայի իմաստուններէն շատ վար չեն մտար ։

Օսմանեան Երաւա արարական յարգի լրագիրը Օղլուրիկ օրագրէն առնելով կը պատմէ, թէ յիշեալ Հայազգի անդուական գիտնականը էին գերմանացի օրէնսդրութեան պարագային շինած է գաղղիական լեզուով, և այս գործոցս համար պատուաւոր պարգեւներ առած է Բրուսիայի թագաւորէն և Պէռլինու գիտութեան ձեւարանէն, որովհետեւ այս պատմութիւնս իմաստասիրական կերպով շինուած է, որ մինչեւ հիմա նոյն իսկ գերմանացի հեղինակաց մէջէն ալ ասանկ գիրք մը չիտող չէր եղած ։

Իրանի անդուական մարդոց աշխատութեան շնորհակալ ըլլալու եմք, որովհետեւ ասանկներուն աշխատասիրութեամբն է որ մեր աղբը յոյս կընայ առնել Էւրոպայի կրթեալ և ուսումնական աղբաց կարգը անցնելու ։ Ղշմարտ աղբաւորի մը շատ մեծ ուրախութիւն կ'ըլլայ, երբ կը տեսնէ որ մէկ կողմէն աղբին կրթութեանը աշխատողներ տեսնէ, և մէկ կողմէն իր աղբակից ուսումնականի մը անուն գովութեամբ յիշուած տեսնէ օտար աղբաց մէջ ։

Ասորիցի Վիեննա մայրաքաղաքին Հերծինկ գիւղէն Պ. Հոյսպրէնը, որ պարտիզան էր և ծաղիկ կը հասցընէր, արտակալ տար արհաղ ապա մը հընարած ըլլալը շատ օրագիրներ կը պատմեն ։ Բայց Պ. Վալիէն երեւելի արուեստաւոր ասոր այս վարպետութեան վրայ կատարած տալու խօսքեր ձգելով կը սնդէ որ այս գործըքս ես հնարեցի, և 1832 ին գործածեցի, և բուն չէրք՝ Պ. Մաղբրին տուած կանոններովն է ։ Պ. Վալիէն բաժին նայելով Պ. Հոյսպրէնին շինածը պատմաւոր է եղեր, որովհետեւ մէկ համ տուող գործըք մըն ալ պէտք է եղեր, անգղի տարութիւնը ամեն տեղ հաւատարմաւորած է, և ասիկայ ըլլայ նէ՝ մէկ ապա մը մէկ ամբողջ քաղաքի մը ամեն տուն մէկէն հաւատարմ կերպով խաղաղակեցաւ միջնադարէ կրնայ տարցընել եղեր ։

Տասն և եօթն գորտն մէջ ալ ասանկ վէճ մը ելաւ երկու իմաստնոյ մէջ ։ Ինքնապաշտ Վալիէն պայքի մէջ գաղթեցաւ Կալիէն, ըստածը գերմանացի Վալիէն իմաստունը՝ և անգղիացի Վալիէն իմաստունը գրեթէ մի և նոյն ատենի մէջ գտան ասանց իրարու հետ հայրգութիւն մը ունենալու, երկուքն ալ իրենց գիւտը հրատարակեցին, երկուքն ալ այս գիւտիս պարծանքը իրենց կ'ուզէին և երկուքն ալ իրաւունք ունէին ։ Կարելի է որ այս տարցընելու գործըքն ալ գտնելը ասոր պէս ըլլայ, ասանկ գտնողը կ'ըլլայ Պ. Վալիէն, և անոր գտածին տեսնելով Վալիէն չունենալով Պ. Հոյսպրէնը, և իր ուրուստին պէտքէն ստիպուելով բան մըն ալ այն կը մտածէ և կը գտնէ ։ Երկուքն ըլլայ նէ՝ երկուքն ալ իրենց վէճին իրաւունք կ'ունենան, և վէճը անորոշելի կը մնայ ։

— Բօլթուկի տերութեան գանձուն փոխ տասի գանձը պէտք ըլլալով թագաւորական թագին վերայ անգամանք (էլմար) Փարիզ քաղաքը խորհրդով քաղաք իրեն գրաւական (ուհին) ։ Երկուստեքն ծանրութիւն է 140 քրաք, որով կ'ըլլայ Վալիէն գտնուած պիտի մեծ անգամանքէն 3 1/2 քրաք աւելի ։ Կրնն որ՝ ծախուելու ըլլայ նէ՝ 3 1/2 միլիոն ֆրանք գին ունի, (որ կ'ընէ 14,875,000 զուգուշ, կամ 29,750 ֆեւէ) ։

— Վաղղիացի օրագիրները Տանիմարայի Բօլէնհալ քաղաքէն առնուած սա ըսելը կը գրեն ։ Սոտերս մեր քաղաքը գտնուած բանտին մէջ երկու մեծամեծ մարդիկ գրուեցան, մէկը մէկ սեւամարթ Վալիէնի թագաւոր մը, և միւսը՝ անոր առաջին նախարարը ։

Վեցեալ տարուան սկիզբները այս սեւամարթ թագաւորը՝ որուն անունն է Վալիէնիմար, և Տանիմարայի տերութեան հովանաւորութեանը տակն է, որովհետեւ ասոր տիրած երկիրները՝ արեւմտեան Վալիէնի կողմէն նահանգին ծովեզերքէն ըստած երկրին մէկ մասն է, որով Տանիմարայի իշխանութեան տակը եղած կ'ըլլայ, վարպետութեամբ մը իր սահմանակից թագաւորներէն մէկը իր երկիրը բերել տուաւ, որ այն ալ Տանիմարայի հովանաւորութեան տակն էր, և այն տեղ ինքն ու իր առաջին նախարարը խօսքը մէկ ընելով գիշերով վրան գտին, և կայինով (պալմայով) ըստ պանեցին ։

Երկուքն ալ բռնուեցան, և Տանիմարայի գաղթականներուն գաղաւթական գերագոյն ատեալին առաջը տարուեցան, ասանկին նախագահն էր ընդհանուր կուսակալ Պ. Հոմբէր նաւապետը ։

Վանց պաշտպան կեցաւ Պ. Մարքէր երկուստեք փառաբանը, բնիկ Բօլէնհալի, և Վալիէնի մոլին թագաւորին համար ըսաւ՝ որ այս բանիս գաւոր բնաւ մէկ կերպով մը անոր չի վերաբերի, որով հետեւ ինքնիշխան թագաւոր մըն է, և Տանիմարայի հովանաւորութեանը տակը ըլլալը՝ անոր ինքն իշխանութիւնը ամենեւին չի պահանջուէր ։ Եւ ասանկ ըլլալով իրեն թշնամի մեղացնելու ալ իրաւունք կ'ունենայ, և այս իրաւունքս՝ Էւրոպայի բարեկարգեալ և կրթեալ ազգաց թագաւորներն ալ ունին, և ասոր մարդ չի կրնար գէմ գնել, ևս առաւել մէկ հեթանոս թագաւոր մը՝ որ բարբարոս կը սեպուի, երբ ասանկ իրաւունք մը բանեցնելու ըլլայ նէ՝ անոր յանցանք պիտի չի կրնայ սեպուի ։

Բօնիմարին համար՝ որ նախարարին անունն է, փառաբանը ըսաւ որ՝ ասոր գործը միայն իրեն ինքնիշխան թագաւորին բույրածակ հրամանին կաւ տարած մը տալն եղաւ, անանկ թագաւորի մը՝ որ իրեն հրատարակեցուն կենաց և մահուանը վրայ իշխանութիւն ունէր, և մէկը թեթեւ անհաւաղութիւն մը ընելու ըլլար նէ՝ կրնար թագաւորը անկողն չարաչար մեղացնել ։

Այս պաշտպանութիւն գաղաւթական ատեալին անընդունելի եղաւ, որովհետեւ սպանութիւնը անանկ երկրի մը մէջ եղաւ, որ տանիմարացեաց

իշխանութեան տակը եղած երկիրներուն մասն է, և գաղթականներուն համար շինուած օրէնք բընաւ մարդ գուրս չեն ձգած հնազանդութեան պարտաւորութեան, ուստի Վալիէնիմարին և Բօնիմարին գէմ մահուան վճիռ տուաւ ։

Թագաւորն ու նախարարը ուրիշ գաղաւթական բողոք չընելով՝ Ուղղակի Տանիմարայի թագաւորէն շնորհ տուելու ապաւինեցան, որ իրենց կենսքը ազատեն ։ Եւ Տանիմարայի թագաւորը ասանց մահուան վճիռը մշտնեւեդ բանտարկութեան փոխեց, հրաման ընելով որ Բօլէնհալ բերուին, և հոն մինչեւ մեռնին նէ բանտը կենան ։

Վալիէնիմարին եօթնամասուն և երկու տարուան է, հասակը կարճ, ինքը նիհար (զարուս), տկար, և մաղբըք ճերմակած ։ Բօնիմարի առաջը և երկուստեք է, հասակը երկայն և գէր ։ Վանք երկուքն ալ որ տարի մը առաջ իշխանութիւն և հարուստ եւ կամուտ ունէին, հիմա բանտին մէջ ներկի փայտ (պալմա) կը տաշեն, օրը 2 շիւր (11 զուգուշ) փարձաւ, և այս ալ ուղածներնուն պէս չեն կրնար մրտնդ լինէ բանի պիտի տան նէ՝ բանտապետը գիտնալու է ։

ԵՌԵՎԱՆ

ՊՕԼԻՍ 17 ՅՈՒԼԻՍ

Օսմանեան երկիրներուն բերքը անցեալ տարի որչափ նուաղ էր նէ, այս տարի անոր հակառակն է ։ Եր ցարենին գինը գեւ չարուեցաւ ։ Եր գաւրիին գինը մինչեւ նաւը ծովեզերն աղաւ 7 1/2 քիլէն գաշինք եղաւ ։ Բայց այս գաշինքը սո օր չի կրնար ըլլալ ։ Համար (չուսար) 9 1/2 9 3/4 ։ Բիւնի սերմն (բէթէն թօխում) այս տարեկին վրայով ասանկ գաշինք մը եղաւ որ, գնողը պարտաւոր է Ինէր իւր տեղէն ինքը վերցունէ տարեկին 40 օր միջուցաւ, և գինը 20 զուգուշ քիլէն որ 20 հօսան ըսել է ։ Հիմնէ մնացած ցարեններուն գինը ասանք է ։ Դօշի կարծր 17 1/2 — 19 Խմայելի 17 — 18 Խուճիլի 15 — 16 Կախուղ 13 1/4 — 14 1/4 Կարի 9 — 10 Կարի 7 — 7 1/2 Նոյնալ տարի Էւրոպայ գաղաւթ մետաքսները քիչ շատ փնաւ նեղուէն այս տարի նոր մետաքսին գինը հիմակու հիմայ վար կ'երեւայ ։ 145 — 153 Սէսթուի երկար մանձր ըս միջակ ու աղին ։ 150 — 160 Սէլէ միջակ ու աղին ։ 164 — 170 Տեմիլուշ 125 — 130 Սէսթուի կարճ մանձր ըս ։ 122 — 125 կարճ ու երկար մանձր ըս ։ 140 — 150 Սէլէ պիլեճիք ։

ԶՄԻՒՌՆԻՍ 26 ՅՈՒԼԻՍ

Սէս հանգարտութեան և ձախարգութեան մէջ կը գտնուի միշտ քաղաքիս առուտուրը և ընդհանրապէս գրեթէ բոլոր տարրանոց գինները թուլեն ։ Բիւն ։ Բաւական տարրանք եկաւ գրաւեցին և այս պատճառաւ գինները քիչ մը իջան ։ Հիմակուան արւ թողութիւնը 72 զուգուշ է չէրին բայց այս գինով ծախու առնող չկայ ։ Փայմա Հանգարտութեան մէջ է և նոր վաճառուներ մը չեղաւ այս օրերս ։ Տէրի Բիւն տարրանք կայ, անցած չարթու ուրիշ տարրանոց հետ փոխանակութեամբ քանի մը ըսաւ վալ ծախուեցաւ 29 զուգուշ 10 փարայ հօսան ։ Տօրն ։ Բիւնէն չուղուել և գինները անուշով միայն 190 — 200 զուգուշ է խանթարը, քանի ծախու առնող չկայ ։ Ուրիշ Բիւն մը կ'ուղուի Բիւրիւի հաւմար, և չքանուած տարրանք ըստ տեսակին 180 — 187 զուգուշ կ'ամէ խանթարը ։ Խանթ Դիւրաւաճաւ է 530 — 540 զուգուշ 100 հօսան ։ Դար Դիւրաւաճաւ, Դիւրաւաճաւ 240 — 250 զուգուշ կը ծախուի խանթարը ։ Բամակ Դիւրաւութեան մէջ է, այս օրուան արժողութիւնը ըստ տեսակին 200 — 210 զուգուշ է ։ Սնարգ Դիւրաւաճաւ վրայով երեւելի տարբերութիւն մը տեսնամք նէ գաւ չարթու կը ծախուանմք ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲԱՆԳՐԱՆ

Յօդ. Պր. Տէր Կր. Զաւար Սիւրբ. Աղաթ Ի Պրիկ նոր խան .

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԵՌԴԱՆՈՒ ՄԻՒՀԵՆՏԻՍԵԱՆ